

Rapport

efter kvalitetsgranskning av skolornas
arbete med demokrati och värdegrund vid
Helenelundsskolan i Södertälje kommun

Innehåll

Inledning

Bakgrundsuppgifter om Helenelundsskolan

Resultat

Syfte och frågeställningar

Metod och material

Inledning

Skolinspektionen genomför en kvalitetsgranskning av skolornas arbete med demokrati och värdegrund i grundskolans senare år under våren 2012. Granskningen vid Helenelundsskolan i Södertälje kommun ingår i detta projekt.

Helenelundsskolan besöktes den 24-27 april 2012. Ansvariga inspektörer har undervisningsrådet Per Eng och utredaren Partow Khademi varit. I denna rapport redovisar inspektörerna sina iakttagelser, analyser och bedömningar. Förutom en redogörelse av kvalitetsgranskningens resultat ges även en kort beskrivning av granskningens syfte, frågeställningar och genomförande.

Kvalitetsgranskningen av skolornas arbete med demokrati och värdegrund genomförs i sammanlagt 17 grundskolor. När kvalitetsgranskningen är avslutad i sin helhet redovisas de samlade resultaten i en övergripande kvalitetsgranskningsrapport. För de skolor som ingått i granskningen ger rapporten en referensram och en möjlighet till jämförelse med förhållanden på andra skolor. Det enskilda beslutet kan därmed sättas in i ett större sammanhang.

Bakgrundsuppgifter om Helenelundsskolan

Helenelundsskolan ligger i tätorten Lina Hage i den nordvästra delen av Södertälje kommun och har drygt 360 elever från förskoleklass till årskurs 8. Från och med läsåret 2012–2013 ska Helenelundsskolan ha undervisning i årskurserna 1–9. Skolan består i huvudsak av elever med annat modersmål än svenska och är också en mottagningsskola för nyanlända elever vilka på ett tidigt stadium integreras i ordinarie klasser. De nyanlända eleverna i den besökta klassen får under vissa lektioner tillgång till studiehandledning på modersmålet.

Helenelundsskolan leds av en rektor som tillträdde sin tjänst höstterminen 2011. Rektor har till sin hjälp en biträdande rektor och vid tillsynsbesöket en konsult som hjälper rektor med administrativa och pedagogiska frågor. Skolans personal är indelad i arbetslag varav ett är benämnt "Berget" och består av

de flesta lärare som undervisar skolans klasser i årskurs 7 och 8. Skolan har också sedan vårterminen 2012 en specialpedagog som hjälper elever i behov av särskilt stöd med inriktning språk i de högre årskurserna.

Resultat

Skolorna ska enligt skollagen och läroplanen bidra till att eleverna utvecklar sådan *medborgerlig kompetens* som behövs för att leva, verka och utöva ett aktivt medborgarskap i ett demokratiskt samhälle.¹ Detta arbete kräver av skolorna att de hos eleverna

- 1) förankrar grundläggande demokratiska *värderingar* som det svenska samhället enligt lagstiftningen vilar på, däribland tolerans, jämlikhet, solidaritet samt respekt för mänskliga rättigheter och för vår gemensamma miljö
- 2) utvecklar *kunskaper* om politik och samhälle, dvs. teoretisk kunskap om hur demokratin fungerar, samt andra kunskaper som behövs för att aktivt kunna delta i samhällslivet
- 3) främjar vissa *förmågor* i form av praktiska färdigheter som alla behöver för att leva och verka i ett demokratiskt samhälle, såsom läskunnighet, informationssökningskompetens, självständigt och källkritiskt tänkande samt kommunikationsförmåga, men också praktisk erfarenhet av ansvarstagande, delaktighet och inflytande.

Kvalitetsgranskningen har med utgångspunkt i detta gjort en bedömning av om undervisningen och kommunikationsklimatet på Helenelundsskolan ger eleverna förutsättningar att tillägna sig medborgerlig kompetens i form av grundläggande värden, kunskaper och förmågor, som de enligt styrdokumenten behöver. De utvecklingsområden inom ramen för de båda områden som granskningen spänner över som bedöms föreligga på skolan redovisas nedan, under respektive granskningsområde. *Det första* berör skolans kommunikationsklimat på en övergripande skolnivå inklusive rektors ansvar för att det finns en helhetssyn och gemensam arbetsstrategi då det gäller skolans demokrati- och värdegrundsuppdrag. *Det andra* avser kommunikationsklimatet på klassrumsnivå och lärarnas ansvar för demokrati- och värdegrundsuppdraget i

¹ Skollagen (2010:800) 1 kap. 4, 5 och 10 §§ samt 10 kap. 2 §; Lgr11, *Läroplan för grundskolan, fritidshemmet och förskoleklassen* (2011), 1. Skolans värdegrund och uppdrag, 2.1. Normer och värden, 2.2. Kunskaper, 2.3. Elevernas ansvar och inflytande, 2.8. Rektors ansvar samt 3. Kursplaner avseende de ämnen i vilka lektioner har besökts. Se även *Litteraturoversikt inför kvalitetsgranskning med inriktning mot skolans arbete med demokratiuppdraget och värdegrunden*, Ekman (2011) på www.skolinspektionen.se/demokrati.

den undervisning som bedrivs i enskilda ämnen. Inom varje granskningsområde kan det alltså förekomma flera olika utvecklingsområden.

Förhållningssätt och kommunikationsklimat på skolnivå

Det kvalitetsaspekter som beskrivs och diskuteras under denna rubrik uppehåller sig kring huruvida rektor och lärare tar ansvar för att det råder ett tillåtande diskussionsklimat på skolan och om rektor säkerställer att samsyn och en gemensam strategi genomsyrar skolans demokrati- och värdegrundsarbete.

Skolans kommunikationsklimat

Helenelundsskolan befinner sig mitt i en ombyggnadsfas för att anpassa lokalerna till en F-9 verksamhet. Exempelvis fungerar skolans samlingslokal där större möten för både elever och personal äger rum också som skolans matsal. Skolbyggnaden kännetecknas av bland annat långa och trånga korridorer. Elevernas skåp är placerade i respektive så kallade hemklassrum då de inte får plats i korridorerna eller på något annat gemensamt utrymme i skolan. Inspektörernas intryck är att denna placering av skåpen ofta leder till störande moment i undervisningen vilket också bekräftas av både elev- och lärarintervjuer.

Inspektörernas generella intryck är att kommunikationsklimatet i skolan överlag präglas av en stökig och otrygg stämning. Detta gäller både i skolans gemensamma utrymmen där äldre elever ofta umgås och under lektionstid. Exempelvis observerar inspektörerna att flera elever vid upprepade tillfällen använder ett hårt och vulgärt språk såväl i som utanför klassrummet. Vidare noterar inspektörerna att flera elever skäller på varandra och inte är respektfulla när helklassdiskussioner pågår. Vid lektionstillfällen markerar vissa, dock inte alla lärare det olämpliga i ett sådant språkbruk och vid behov diskuterar vissa lärare med enskilda elever vilka konsekvenser deras fortsatta beteende kan leda till. I intervjuer med elever, lärare och rektor framkommer en samstämmig bild av att det inte sällan finns en avsaknad av studiero i klassrummet och att det inte är ovanligt att elever avbryter varandra i helklassdiskussioner eller pratar för högt när gruppdiskussioner pågår. Inspektörernas lektionsobservationer visar att vissa lärare är bra på att säga ifrån om exempelvis elever pratar i mun på varandra även om detta måste göras vid upprepade tillfällen. Dock noterar inspektörerna att några lärare inte i tillräcklig utsträckning förmår att säkerställa ordningen i klassen. I intervjuer och samtal med lärare och med övrig personal framgår att en stor del av deras gemensamma mötestider går åt till att diskutera enskilda elevers uppförande i klassrummen eller, som en lärare benämner det "släcka bränder". Vidare framkommer i intervjuer och samtal

med lärare att arbetet med att få elever att bli bättre kompisar med varandra är ett utvecklingsområde för skolan.

Inspektörerna noterar vid flera tillfällen förekomsten av homofobiska, rasistiska och sexistiska skämt eller uttalanden vilket också bekräftas av intervjuer och samtal med elever, lärare och skolledningen. Som exempel på detta observerar inspektörerna att elever vid flera tillfällen använder nedsättande kommentarer eller skämt med anknytning till kvinnor som grupp. Inspektörernas intryck är att elever i den besökta klassen överlag förefaller ha svårt att skilja mellan vad som för omgivningen eller isolerat räknas som harmlöst skämt och vad som är en kränkning eller ett trakasserier. I intervjuer och samtal med elever framkommer att vissa elever upplever sig kränkta eller trakasserade av andra elevers verbala nedlåtande uttalanden medan andra elever tycker att yttrandena är, som de benämner det, "mest på skoj". Vidare visar resultatet av Skolinspektionens elevenkät att majoriteten av eleverna bedömer att de inte blir illa behandlade om de uppfattas som annorlunda. Dock svarar ett antal lärare i Skolinspektionens motsvarande lärarenkät att elever i Helenelundsskolan blir dåligt bemötta av andra elever i skolan. Skolinspektionens elevenkät visar också att knappt en tredjedel av eleverna anser att på Helenelundsskolan förekommer det rasism och främlingsfientlighet.² Under den observerade klassens klassrådsmöte får eleverna kännedom om att vid avslutningen av idrottsundervisningen känner sig yngre elever otrygga i omklädningsrummen då äldre elever kommer in för tidigt.

Av Skolinspektionens tillsynsbesök i skolan hösten 2010 framgår att det fanns brister i arbetsron på lektionerna och att den bristande studieron försvårade elevernas möjligheter att fokusera på arbetet och lärarnas möjligheter att se till alla sina elevers individuella behov. Inspektörernas intryck i denna granskning bekräftar de slutsatser som tillsynsbesöket hösten 2010 kom fram till.

Sammanfattningsvis är det Skolinspektionens bedömning att målet om att etablera ett fungerade kommunikationsklimat elever emellan är ett tydligt förbättringsområde för skolan. Rektorn och lärarna på Helenelundsskolan behöver ta ett större ansvar för att det ska råda ett diskussionsklimat på skolan som tillåter olika slags meningsutbyten. Bland annat är det av yttersta vikt att rektorn och samtliga lärare tar till resoluta förebyggande och proaktiva åtgärder för att få stopp på kränkningar i skolan. Ett led i detta arbete är att säkerställa att alla vuxna i skolan tillämpar ett gemensamt synsätt både i som utanför

² Sju av 23 eleverna som har deltagit i Skolinspektionens elevenkät svarar "stämmer bra" eller "stämmer mycket bra" på påståendet att "I min skola förekommer det rasism och främlingsfientlighet".

klassrummen. Med anledning av Skolinspektionens pågående uppföljningsarbete inom ramen för den regelbundna tillsynen i Södertälje kommun kommer uppgifterna om Helenelundsskolans återkommande problem med kränkningar att överlämnas till ansvarig enhet inom myndigheten.

Skolans samsyn och arbetsstrategi

Av dokumentation som inspektörerna har tagit del av samt av rektorsintervjun framgår att ett av rektorns prioriterade områden är att skolan ska vara en frizon från allt hot, våld och kränkningar. I det kartläggningsarbete som har genomförts under hösten 2011 har rektorn identifierat att cirka 25 procent av eleverna går över gränsen för ordning och reda³ och att 20 procent av eleverna fortsätter över gränsen för lag och rätt⁴. Skolans planerade åtgärder under våren 2012 handlar bland annat om ett skärpt upprätthållande av regler under hela skoldagen, diskussionsforum för både elever och föräldrar samt direkt uppföljning av gränsöverskridande beteenden. Vidare framgår av intervjuer med skolledningen och lärare att skolan inte längre har särskilda tematiska satsningar liknande kursen livskunskap, där eleverna förväntas vid sidan av den ordinarie undervisningen tränas i värdegrundsfrågor. Av samma intervjuer och av dokumentation som inspektörerna har tagit del av framgår att lärarna har påbörjat ett kompetensutvecklingsprogram vars syfte är att i all undervisning i skolan främja arbetet med att elever skall inhämta och utveckla såväl kunskaper som värden.

Vid intervjuer med elever, lärare, skolledningen och övrig personal framkommer en samstämmig bild att tillämpningen av skolans verksamhetsåtgärder och kompetenssatsningar för främjandet av värdegrundsarbetet inte har lämnat något större avtryck i verksamheten. Detta gäller i synnerhet Helenelundsskolans äldre elever vilket också bekräftas av inspektörernas observationer såväl i som utanför klassrummen. Vidare konstaterar inspektörerna att det varierar i vilken grad lärarna tillämpar gällande ordningsregler i undervisningen vilket också överensstämmer med de intervjuade elevernas bild. Även intervjuer med övrig personal och skolledningen styrker detta.

Av intervjun med rektorn samt av dokumentanalysen framkommer att klassrådet och elevrådet har en viktig funktion i skolans demokrati- och värdegrundsarbete. Vid skolbesöket observerar inspektörerna ett klassrådsmöte i den be-

³ Med ordning och reda menar rektorn att eleverna rent generellt har ett lämpligt beteende och använder språket på ett vårdat sätt.

⁴ Exempelvis kränkningar, hot, våld, stölder eller skadegörelse.

sökta klassen och konstaterar att eleverna får möjligheter att ställa frågor och komma med synpunkter på frågor de anser är viktiga för dem och att skolans elevråd får möjlighet att ta upp aktuella frågor. Dock konstaterar inspektörerna att dagordningen i huvudsak är lärarstyrd och lärarledd och att de fåtal punkter som tas upp inte berör själva undervisningen. Exempelvis diskuterar eleverna vilken maskot skolan ska ha eller vilka elever som kan tänkas engagera sig i de olika aktiviteterna under den kommande "Skolans dag". I intervjuer och samtal med elever redogör flera elever för att de inte får medverka i tillräcklig utsträckning i skolövergripande frågor. Exempelvis berättar de elever som inspektörerna intervjuar och samtalar med att de känner till att inför nästa läsår diskuteras i skolan justeringar av ordningsreglerna men att eleverna inte har fått lämna synpunkter på dessa och att de inte har varit delaktiga i beslutet om att byta skolans namn till Lina grundskola.

Vid lärarintervjun redogör läraren i slöjd för att han inför varje arbetsområde informerar eleverna om vilka punkter i ämnets centrala innehåll som är aktuella och vilka av ämnets syften som är kopplade till arbetsområdet och att eleverna därefter fritt får välja inom ramen för de material som finns tillgängliga. Vidare berättar läraren i slöjd att till följd av detta tillvägagångssätt har eleverna visat större engagemang med sina arbeten vilket också visas i elevernas studieresultat. I intervjuer och samtal med elever bekräftas detta.

Inspektörerna noterar också att vissa lärare ger eleverna möjlighet att utvärdera undervisningen via loggböcker och därmed tar del av elevernas uppfattningar om vad som behöver förändras i undervisningen. Dock framgår av intervjuer och samtal med elever och skolledningen att rent generellt varierar det i vilken utsträckning eleverna får medverka att lämna synpunkter på undervisningen i de olika ämnena. Detta gäller elevernas möjligheter till ett reellt inflytande på arbetssätt, arbetsformer och innehåll. Resultatet av Skolinspektionens elevenkät visar att majoriteten av eleverna på Helenelundsskolan inte tycker att de har varit delaktiga i hur de ska arbeta med olika skoluppgifter.⁵ De intervjuade lärarna är medvetna om detta men efterlyser mer mötestid för att kunna komma överens om ett gemensamt synsätt kring elevernas medverkan i planering av undervisningen och i skolans långsiktiga demokratiuppdrag i övrigt. Vidare konstaterar de intervjuade lärarna att mycket av arbetslagets mötestid går åt till akuta elevärenden såsom stödbehov och disciplinära åtgärder. Det

⁵ Skolinspektionens elevenkät visar att 14 av 23 elever svarar "stämmer ganska dåligt" eller "stämmer mycket dåligt" på påståendet om att "I min skola är eleverna med och bestämmer hur vi ska arbeta med olika skoluppgifter."

finns också vissa lärare som undervisar i årskurs 7 och 8 men som är anknutna till andra arbetslag vilket försvårar möjligheterna för hela arbetslaget "Berget" att arbeta tillsammans.

Sammanfattningsvis är det Skolinspektionens bedömning att rektorn behöver säkerställa en gemensam strategi som genomsyrar hela skolans demokrati- och värdegrundsarbete. Det kartläggningsarbete som skolledningen har genomfört är ett positivt steg i rätt riktning men rektorn behöver vidta mer kraftfulla åtgärder för att skolans värdegrund- och demokratiuppdrag ska verkställas och synliggöras i det dagliga arbetet. Exempelvis behöver skolan se till att eleverna ska kunna påverka, ta ansvar och vara mera delaktiga i utbildningen såväl i formella sammanhang som i själva undervisningen.

Undervisning och kommunikationsklimat i klassrummen

De kvalitetsaspekter som beskrivs och diskuteras under denna rubrik uppehåller sig vid hur demokrati- och värdegrundsuppdraget iscensätts i klassrummen och hur det anpassas till undervisningen i olika ämnen. Resonemangen lyfter fram om undervisningen struktureras och genomförs så att alla elever får möjlighet att uttrycka, utmana och kritiskt reflektera över sina egna föreställningar och åsikter i relation till olika slags kunskap, synsätt och normer.⁶

Kunskaper och värden i undervisningen

Inspektörernas iakttagelser av undervisningen visar att de flesta lärare har en tydlig start på lektionerna vilket bidrar till att undervisningen blir strukturerad. Exempelvis använder flertalet lärare tavlan för att i början av lektionen skriva ner vilka moment eleverna ska arbeta med medan andra lärare väljer att ge muntliga instruktioner.

Dokumentanalys och inspektörernas lektionsobservationer ger vid handen att det varierar i vilken utsträckning undervisningen genomförs så att eleverna får ta del av både kunskaper och värden. Vissa lärare är bra på att uppmärksamma ämnets syfte eller vilka förmågor eleverna ska utveckla i undervisningen. Exempelvis i ämnet hem- och konsumentkunskap inleder läraren genomgången med att berätta om vikten av att tänka på perspektivet hållbar utveckling när eleverna ska öva på att skapa egna måltider. I ämnet spanska tränar eleverna regelbundet på att såväl i tal som i skrift formulera sig samt kommunicera och

⁶ 5 kap. 2 § skolförordningen enligt Skolverkets Allmänna Råd (2011). *Planering och genomförande av undervisningen – för grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan*. Skolverket: Stockholm.

att använda olika språkliga strategier för att förstå och göra sig förstådda. Andra lärare brister emellertid i att placera lektionernas innehåll i ett större sammanhang och inspektörernas generella intryck i dessa fall är att det är det centrala innehållet i arbetsområdet som styr undervisningen medan ämnets syfte inte klargörs.

Inspektörerna noterar att trots att vissa lärare har planerat tid för att eleverna ska kunna träna förmågan att reflektera eller argumentera inriktas undervisningen i viss utsträckning på tyst läsning eller ifyllnadsuppgifter. En tydlig koppling mellan de olika momenten i undervisningen och de förmågor och värden som eleverna ska ges möjlighet att utveckla saknas hos vissa lärare. I intervjuer och samtal med elever samt i intervjuer och samtal med övrig personal framkommer att eleverna inte alltid förstår innehållet i de skriftliga planeringarna eller får syftet med valt arbetsområde tydligt förklarad för sig av läraren. Vidare framgår av intervjuer och samtal med såväl elever som lärare att bristande arbetsro i de flesta lektioner också påverkar elevernas möjlighet att inhämta både kunskaper och värden i undervisningen. I de sammanhang reflektioner äger rum avbryts ofta elever och lärare av andra elever.

Av kursplanerna för de samhällsorienterande ämnena framgår att samhällskunskap, historia och religionskunskap har en särställning när det gäller att främja skolans demokrati- och värdegrundsuppdrag. Vid skolbesöket får inspektörerna observera tre lektioner varav två i halvklass i ämnena historia, religion och samhällskunskap. Undervisningen under dessa tre lektioner täcker olika områden såsom judendomens historia, Israel-Palestina konflikten samt nyhetssändningar om bland annat Utöya-rättegången och sjuksköterskornas löner. Inspektörernas intryck är att lärarens förklaringar bidrar till att eleverna utvecklar medborgerliga förmågor såsom förståelse, analys och reflektion. Exempelvis i samband med genomgången av patriark-begreppet inom judendomen tar läraren tillfället i akt att diskutera feminism och jämställdhet, något som överensstämmer med religionsämnets syfte och med ett av läroplanens övergripande mål.

Sammanfattningsvis är det Skolinspektionens bedömning att det på Helenelundsskolan varierar i vilken utsträckning lärarna planerar och genomför undervisningen så att eleverna får möjlighet att ta del av både kunskaper och värden. Rektorn bör säkerställa att kursplanernas syfte och mål förankras på ett tydligt sätt i alla ämnen så att eleverna får de förutsättningar de behöver för att utveckla sina medborgerliga kompetenser i form av grundläggande värden, kunskaper och förmågor, som de enligt styrdokumentet behöver.

Alla elevers möjligheter att komma till tals i undervisningen

I intervjuer med skolledningen, lärare och övrig personal redogör samtliga att den besökta klassen består av en mångfaldig grupp elever med olika förutsättningar och behov. I klassen finns det också ett visst antal nyanlända elever som får studiehandledning på modersmålet.⁷ Vidare berättar samtliga att klassen består också av en blandning av dominanta, tysta och till synes icke-motiverade elever och att kunskapsspannet bland eleverna i klassen är brett. Denna allmänna bild av klassen överensstämmer också med det intryck inspektörerna får.

Utifrån samtliga observerade lektioner konstaterar inspektörerna att det varierar i vilken utsträckning eleverna i den besökta klassen får möjligheter att komma till tals. Till följd av att klassen innehåller några till synes dominanta elever som tar stor plats i klassen får de övriga eleverna svårt att komma till tals. Detta gäller såväl lärarledda som elevledda genomgångar. Vissa lärare är ihärdiga och genom ständiga men respektfulla tillrättavisningar av de till synes dominanta elever få dessa elever att vänta med sina kommentarer så att även andra elever i klassen kan visa sina kunskaper. Andra lärare saknar däremot ett tydligt pedagogiskt ledarskap i klassrummet för att lyckas med detta uppdrag. Bristen på ett tydligt ledarskap gäller även vid vissa tillfällen när undervisningen sker i halvklass.

I samband med enskilda eller gruppuppgifter noterar inspektörerna att lärarna på Helenelundsskolan överlag är bra på att cirkulera i klassrummet för att handleda eleverna i deras arbeten. Exempelvis i ämnet spanska uttrycker läraren höga förväntningar på eleverna, ger beröm och via användning av en serie bilder uppmuntras alla i klassen att i små grupper kommunicera på spanska. En liknande metod används i språkval engelska med ett också lyckat resultat. Överlag bemöter de flesta lärare eleverna som förefaller passiva eller oengagerade på ett konstruktivt sätt. Till de nyanlända elevernas hjälp finns på vissa lektioner studiehandledare på modersmålet.

Inspektörernas generella intryck är att förhållandena i den besökta klassen präglas av en miljö dominerad av pojkarnas röster. Exempelvis är det övervägande pojkar som deltar och aktivt bidrar till diskussionerna under lektionerna medan flickorna med något undantag förefaller ha en mer passiv roll. I sådana

⁷ Enligt rektorn har dessa elever haft en relativt kort skolgång i Sverige och därmed har vissa språkliga svårigheter.

situationer brister vissa lärare på Helenelundsskolan att fördela ordet lika mycket bland flickor och pojkar. Överlag dominerar vissa pojkar gemensamma frågestunder och klassdiskussioner. Kännetecknande för dessa lektioner är att de flesta pojkar sitter gruppvis tillsammans i klassrummet. Samtidigt som pojkarna i viss utsträckning sporrar varandra i studierna bidrar de också till en hög ljudnivå och stökighet i klassen. I intervjuer och samtal med lärare och skolledningen framkommer att skolan inte har gjort någon medveten satsning vad beträffar arbetet med att motverka traditionella könsroller i undervisningen och att detta är ett förbättringsområde för skolan.

På Helenelundsskolan har de flesta eleverna i årskurs 8 tillgång till en bärbar dator. Vid intervjuer och samtal med lärare framgår att vissa lärare använder en digital läroplattform för att stödja elevernas kunskapsutveckling. Vidare berättar lärarna att läroplattformen används också för att utvärdera arbetsområden och ger eleverna möjlighet att reflektera över sitt eget lärande. Dock vid intervjuer och samtal med elever berättar vissa elever att de inte har fått tillgång till en egen dator varför möjlighet till utvärderingar uteblir.

Sammanfattningsvis är det Skolinspektionens bedömning att lärarna på Helenelundsskolan i viss utsträckning strukturerar och genomför undervisningen så att det ökar elevernas möjligheter att komma till tals. Vissa lärare skapar goda förutsättningar för att få flertalet elever att vara delaktiga i diskussioner och i arbetsprocesser medan andra lärare gör detta i liten utsträckning eller inte alls. Ett tydligt pedagogiskt ledarskap inriktat mot att skapa ett lugnare samtalssklimat i klassen krävs i syfte att få elever som inte är högpresterande eller av någon annan anledning inte är aktiva att komma till tals i undervisningen. Beträffande uppdraget att motverka traditionella könsroller i klassrummet behöver också vissa lärare skapa strategier för att säkerställa rättvisa och jämställdhet.

Kritiskt och normkritiskt tänkande i undervisningen

Vid intervjuer med såväl skolledningen som lärare och övrig personal framgår en samstämmig bild av att den generella bristande arbetsron i den besökta klassen kraftigt försvårar möjligheten för lärare att ge eleverna förutsättningar att utveckla förmågan till kritiskt och självständigt tänkande. Exempelvis vid flera tillfällen där lärarna lotsar lektionen åt en helklassdiskussion blir elevernas reflektioner och synpunkter avbrutna av andra elever. Detta leder till att ordningen i klassen ruckas vilket resulterar i att möjligheterna till kritiska diskussioner bland eleverna begränsas. Icke desto mindre förekommer det bland eleverna tankeväckande och ofta spontana funderingar men det varierar i vil-

ken utsträckning lärarna utnyttjar dessa tillfällen för att utveckla elevernas medborgerliga kompetens för att utmana traditionella normer och synsätt. Exempelvis noterar inspektörerna att i vissa tillfällen är lärarna bra på att aktivt engagera eleverna att diskutera känsliga frågor såsom aktuella etniska och religiösa konflikter i Malmö eller om livets uppkomst. Dock av andra lektionsobservationer framkommer att vissa lärare inte tar tillfället i akt att följa upp elevernas kommentarer i syfte att aktivt diskutera existerande samhällsnormer eller känsliga ämnen. Exempelvis vid en lektion som handlar om temat "boxning eller balett" funderar eleverna vidare på synen vad som är kvinnligt och manligt men läraren väljer att avsluta diskussionen för att hinna med resterande delar av den planerade undervisningen. Intervjuer och samtal med såväl elever som lärare bekräftar inspektörernas intryck av undervisningen.

Vid intervjuer med såväl skolledningen som lärare och övrig personal framgår att elevernas kunskaper i svenska språket varierar, något som delvis uppges bero på att skolan regelbundet tar emot nyanlända elever. I samband med att eleverna fyller i Skolinspektionens elevenkät noterar inspektörerna till exempel att flera elever frågar över betydelsen av ord som "elevinflytande" eller "reflektera". Det framgår av intervjuer och samtal med övrig personal att skolans arbetslag saknar samsyn kring vad ett språkutvecklande arbetssätt innebär och att skolan inte har hunnit utarbeta en övergripande undervisningsstrategi för detta. De intervjuade lärarna berättar att de språkutvecklingsstrategier som används är lärarberoende och att det inte har funnits tid att utarbeta en gemensam syn vad beträffar språkutvecklingen i svenska för såväl ordinarie som nyanlända elever.

Utifrån genomförda lektionsbesök konstaterar inspektörerna att det varierar i vilken utsträckning lärarna sätter in språket i ett sammanhang som ger eleverna mening och förståelse. Exempelvis noterar inspektörerna att vissa lärare är bra på att stanna upp i undervisningen för att grundligt förklara vissa begrepp. Dock framgår av andra lektionsbesök som inspektörerna observerar att vissa lärare introducerar för många till synes svåra ord och begrepp, vilket försvårar möjligheten för eleverna att fullt ut ventilerar olika åsikter eller utveckla förmågan att problematisera och analysera. I stället styrs undervisningen av arbetsområdets ämnesspecifika innehåll ofta i form av faktabaserade arbetsblad.

Sammanfattningsvis är det Skolinspektionens bedömning att undervisningen i viss utsträckning främjar elevernas förmåga att utveckla ett kritiskt förhållningssätt till kunskap och normer. För att i högre grad främja alla elevers utvecklande av denna medborgliga kompetens behöver rektorn och lärarna säkerställa ett mer fungerande arbetsklimat i klassrummet. Vidare behöver lärarna etablera en gemensam syn på ett språkutvecklande arbetssätt för att på ett

tydligare och mer effektivt sätt kunna integrera och använda detta i sin undervisning.

Syfte och frågeställningar

Skolan har ett dubbelt uppdrag som förstärkts i den nya skollagstiftningen, och som består i att förmedla och förankra såväl kunskaper som demokratiska värden. Det demokratiska uppdraget ska enligt styrdokumentet genomsyra hela verksamheten och vara närvarande i undervisningen i alla ämnen. Kvalitetsgranskningens syfte är att granska hur detta sker på grundskolor runt om i landet, för att identifiera utvecklingsområden såväl som framgångsfaktorer som kan bidra till förhöjd kvalitet i skolornas demokrati- och värdegrundsarbete.

För att uppnå syftet genomförs granskningen utifrån en övergripande frågeställning om *huruvida undervisningen och kommunikationsklimatet på de granskade skolorna ger eleverna förutsättningar att tillägna sig medborgerlig kompetens i form av grundläggande värden, kunskaper och förmågor, som de enligt styrdokumentet behöver för att leva och verka i ett demokratiskt samhälle*. Denna frågeställning har i sin tur brutits ned i sex mer specifika frågor, som omfattar olika delar av de enskilda skolornas demokrati- och värdegrundsarbete inom ramen för de båda granskningsområdena ovan:

- 1) Säkerställer rektor att det finns en gemensam strategi som genomsyrar skolans demokrati- och värdegrundsarbete?
- 2) Tar rektor och lärare ansvar för att det råder ett diskussionsklimat på skolan som tillåter olika slags meningsutbyten?
- 3) Struktureras och genomförs undervisningen så att eleverna får ta del av både kunskaper och värden?
- 4) Struktureras och genomförs undervisningen så att alla elever får komma till tals?
- 5) Struktureras och genomförs undervisningen så att information kan värderas, kommenteras och diskuteras kritiskt och sakligt i olika ämnen?
- 6) Struktureras och genomförs undervisningen så att olika åsikter, normer och synsätt tillåts, synliggörs och vid behov diskuteras normkritiskt?

Metod och material

Granskningen genomförs i form av så kallade *fallstudier*, på totalt 17 grundskolor, slumpmässigt utvalda i 10 kommuner med lågt valdeltagande. Fallstudieansatsen innebär att varje skola betraktas som ett separat "fall" och de enskilda skolornas processer avseende demokrati- och värdegrundsarbetet granskas utifrån så många källor som möjligt och med hjälp av flera olika metoder. Särskilt fokus läggs på lektionsobservationer, genom att inspektörerna tillbringar största delen av de fyra dagar som de visats på en skola, med att följa en viss klass eller elevgrupp, företrädesvis i årskurs 8, på deras undervisning i olika ämnen. Denna rapport omfattar en klass i årskurs 8. Totalt har Skolinspektionen besökt 12 lektioner och ett klassrådsmöte under skolbesöket. I anslutning till lektionsobservationerna har samtal förts med undervisande lärare och enkla enkäter har delats ut till elever och lärare. Underlag för bedömning har utöver detta erhållits genom en övergripande dokumentgenomgång, däribland av skolans självvärdering av verksamheten och lärarnas lektionsplaneringar, fokusgruppintervjuer med elever, lärare respektive övrig personal samt en avslutande intervju med rektor.